

УДК 070.41:82-4

Шебеліст С.В.

МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ НОВАЦІЇ В ЕСЕЇСТИЦІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

*Шебеліст С.В. Языковые и стилистические новации в эссеистике Юрия Андруховича**На матеріалі публікацій в общественно-політичній пресі аналізуються мовно-стилістичні особливості есеїстики відомого українського письменника Юрія Андруховича.**Ключевые слова: эссе, постмодернизм, вербальная личность, жаргон, сленг, период, интертекстуальность**Шебеліст С.В. Мовно-стилістичні новації в есеїстиці Юрія Андруховича**На матеріалі публікацій у суспільно-політичній пресі аналізуються мовно-стилістичні особливості есеїстики відомого українського письменника Юрія Андруховича.**Ключові слова: есей, постмодернізм, вербальна особистість, жаргон, сленг; період, інтертекстуальність**Shebelist S.V. Language and Stylistic Novations of Yuriy Andrukhovych's Essay Writing**In the current article author analyzes language and stylistic peculiarities of the essays of famous Ukrainian writer Yuriy Andrukhovych based on the publications in social and political press.**Key words: essay, postmodernism, verbal personality, jargon, slang, period, intertextuality*

Актуальність дослідження зумовлена тим, що нині значного поширення в українській пресі набув особливий вид медіадискурсу - есеїстика, що завдяки поєднанню рис журналістики і художньої літератури має цікаву лінгвостилістичну специфіку. Ми звернулися до творчості письменника Юрія Андруховича, тому що він є одним із провідних вітчизняних есеїстів і регулярно експериментує з мовою, але цей аспект його мистецької діяльності досі належним чином не досліджений. Науковці звертають увагу на мову творів Андруховича у загальному контексті і менше цікавляться саме авторським стилем. Серед небагатьох фахових статей про мовно-стилістичну специфіку творчості письменника можна назвати публікацію Вікторії Сороки, яка на прикладі роману „Московіада” виокремила тематичні групи українського сленгу та визначила його роль художньому тексті. Окремі штрихи до аналізованої теми трапляються у працях Марка Павлишина, Ніли Зборовської, Лесі Калинської, Тамари Гундорової, Ніни Анісімової, Ярослава Голобородька й інших, однак вони стосуються або поезії, або прози Андруховича. Натомість осмислення його есеїстики і далі перебуває у компетенції літературних критиків, а не професійних дослідників художнього слова. Тому, вважаємо, такі наукові студії, як наша, на часі.

Об'єкт дослідження - есеїстика Юрія Андруховича, наукова література з теорії есею і критичні матеріали про письменника. *Предмет дослідження* - мовно-стилістичні новації в есеїстиці Андруховича. *Наукова новизна* праці полягає у тому, що це одне з нечисленних досліджень, присвячених саме мовному аспекту есеїстики автора. *Метою роботи* є аналіз мовно-стилістичних новацій в есеїстиці Андруховича. *Завдання* дослідження: розкрити особливості авторського словотворення і слововживання, визначити засоби художнього вираження тексту, з'ясувати синтаксичну своєрідність есеїв Андруховича, простежити їхні інтертекстуальні зв'язки. Важливим і новим є детальний аналіз авторського ідіостилу.

Якщо звернутися до витоків есею, можна помітити, що від початків він розвивався саме як мовленнєво-мисленнєвий жанр. Про це свідчать твори античних митців: у діалогах Платона, декламаціях Лукіана і роздумах Марка Аврелія суб'єктивно забарвлена думка виразно отожднена із ситуацією мовлення. Аналогічний стиль викладу сповідували засновники класичного есею - Мішель де Монтень («Le Essais», 1580) та Френсіс Бекон («Essays», 1597), які відштовхувалися від живого спостереження дійсності і писали простою, доступною мовою. Особливого розвитку жанр есею зазнав у XVII ст. у Франції, коли академічне середовище почало втрачати свої позиції, а інтелектуальне життя перемістилося у салони. Як зауважує Аркадій Соломеїн, „салони стали місцем вирощування нових інтелектуалів, а також підготовленої аудиторії, яка читала і популяризувала інтелектуальну продукцію. Усе, що асоціювалося з „академічним занудством”, у такому товаристві вважалося неприпустимим, а звідси - налаштованість на розмовну інтонацію, вільний обмін думками” [13]. Найбільш відповідною для подібної практики виражальною формою виявився есей, у якому жанрову домінанту становить факт самого мовленнєвого акту.

Яскравим підтвердженням згаданої думки є творчість сучасного українського есеїста Юрія Андруховича, який активно публікується у впливовій громадсько-політичній періодиці та належить до числа вітчизняних законодавців жанру. Віртуозна мова творів Андруховича ще з його перших літературних спроб привертала увагу вдумливих читачів і скрупульозних філологів. Тому небезпідставно науковці вважають, що саме вона, мова, і є головним героєм творів письменника, який колись охарактеризував себе як „людину вербальну”. Цей термін, за спостереженням Лесі Ставицької,

„може бути застосований на позначення такої людини, яка охоче вербалізує життєвий досвід і свої думки про світ, проговорює повсякденне життя, засвідчуючи при цьому індивідуальні лінгвокреативні здібності, а також відчуває *потребу слухати* даву мову іншої особистості" [15, С.246].

Справді, Юрій Андрухович - дуже вправний стиліст, здатний витворювати несподівані Словоформи на зразок: ефесбе(у)шник, дорогі громадяни громадянського суспільства, „мирна" злочинність транснаціональних концернів, співдружність взаємозалежних держав, слов'яно-казахська джамахірія, державно-наддержавне утворення (водночас., іронія та пародія на владно-політичну риторіку); Запарижжя, ви-мова ви-лазить, нацюки-пацюки; викінчений абсурдо-сюрреаліст, професорсько-рицарської зовнішності викінчений інтелігент, гвалтовно-претензійний, богошукачі-технологи, звабливо-демонічна справа, псевдоінтелектуальні душогубки, нахабнувато-розхристана легкість фенечки (образно-асоціативні порівняння). Якщо ж автор хоче особливо наголосити на якомусь слові чи словосполученні, то виділяємо їх курсивом; *човники, українний телепродукт, рисунок мальчишки, партнери заради миру, ліворуційна вистава, у цій країні, патріотичне виховання, зачистка* тощо. А коли думка надзвичайно вразила, використовує великі літери: російський Інтернет просто атакує нас заголовками типу «УКРАИНЕ УКАЗАЛИ НА ЕЕ МЕСТО» (із виступу на Лейпцигському книжковому ярмарку 2006 р.) [2]; «З НОВИМ РОКОМ! З ДНЕМ НАРОДЖЕННЯ! Я КОХАЮ ТЕБЕ» (напис на стіні в під'їзді московської тридцятиповерхівки) [3, с.18]; «WE LOVE CENTRALIA, де замість дієслова LOVE, як то водиться в Америці, було серце» (напис на лемківській церкві у Пенсильванії) [5, с.19]. Подібні прийоми мають не лише художню мету - привернути увагу читача до окремого моменту, але і суто технічну, оскільки належать до засобів графічного у вираженні тексту, що цілком вписується у рамки постмодерної гри з текстом, читачем і самим собою.

Поруч із кодифікованою літературною мовою письменник уживає заяложені штампи („представники шасливих спільнот", „творчо переосмислює", „брюсельська бюрократія", „національна еліта", „велика 50-мільйонна держава", „Польша як адвокат України", „невід'ємна частка європейського простору"), жаргон („бодун", „завалити", „дати драла", „попирхувати від кайфу", „облом", „фотки", „вичавлювати лохів "капусту""), „лажа", „наблатиканий ведучий") і зрідка - ненормативну лексику, що сьогодні вже не є екзотикою, бо, як констатує Ніна Анісімова, „очевидно, щоб викрити певні негативні явища, розкрити їх, так би мовити, зсередини, не можна обмежитися тільки літературною мовою" [10, с.7]. Слушність цієї думки підтверджують слова Вікторії Сороки про те, що «своєрідний «вибух» ненормативної лексики в новітній українській літературі - абсолютно нормальна реакція на роки мовного пуризму і жорсткої цензури. Могло сучасних літераторів - відображувати живе мовлення, писати так, як говорять, а не так, як мають говорити" [14, с.5]. Це, звісно, не означає, що автори свідомо занижують художню планку своїх творів заради дешевого епатажу публіки. Навпаки, у такий спосіб вони відображають реальну мовну ситуацію в Україні, де далеко не всі люди належним чином володіють державною мовою. Власне, у використанні різних пластів живої української мови полягає заслуга Андруховича, який послідовно позбавляє її фальшивого звучання і штучності, а також відбиває соціальну диференціацію мови.

Подекуди есеїст використовує у текстах слова іншомовної лексики: полонізми (*co komu do tego; wojna polska-ruska pod flaga bialo-czerwonej*), англіцизми (*the last poets were first rappers; darkside of the moon; the very best of; to be continued; never again; nevermore*), германізми (*hier viel Lebensmittel, dort kein Lebensmittel; вонхайм, кажуть вони, ферзішерунг і, ясна річ, фінанцамп*), русизми (*убежище; только не смейте трогать руками эту гадость - глупые польские журналы*), а також суржик (*жизнь удалася; дискатска; мужчіна, таксі недорага; місце проішештвія; даже не стоїть щоб з ним возитися*). Але знов-таки весь цей запозичений лексичний арсенал застосовується не бездумно, а вмотивовано, для чіткішого окреслення зображуваних (у т.ч. і мовних) реалій.

Есеїст часто послуговується у реченнях вставленими конструкціями, що позначають його невпевненість або пошук необхідних для формулювання зрозумілої думки слів: „люди (чи - перепошую за патетику - народ)" [7, с 19]; „як уявити собі цю (і водночас нашу) країну" [8, с. 18]; „уявлення про - як це називається? - об'єктивну реальність" [9, с 18]; „нам життєво потрібні революції (або те, що ми ними вважаємо, тобто оксамитові революції)" [1, с 18]. Виразною ознакою стилю Андруховича є його фірмові кількосторінкові переліки, але в газетних текстах вони не такі довгі, як в есеїстичних книгах, але від того не менш цікаві з лінгвістичної точки зору. Завдяки непресічній мистецькій уяві авторові вдається витворити словесні нагромадження, які лише додають динаміки і створюють ритмічний малюнок фрази: „Вимовляєш „пара зрадників на екрані" - а перед очима вже маячать як не давно впізнавані народні депутати, то якісь видатні силовіки або просто міністри, чи там генерали, директори, професіонали, продюсери, люди року, лауреати державних премій, журналісти, укладачі мостів та об'єднувачі інформаційних просторів - одне слово, верхи та вершки, національна еліта, вона ж сусідська агентура, просякла зрадництвом настільки щиро і остаточно, що це вже й не зрадництво у традиційному сенсі, а радше вірність самим собі" [6, с. 19]. У цих рядках відчувається суттєвий вплив постмодерної карнавальної теорії, що була яскраво втілена у поезії Андруховича та умовній романній трилогії „Рекреації" - „Московіада" - „Перверзія".

Однією із характерних стильових рис есеїстики Андруховича є її глибока інтертекстуальність, себто явна чи прихована апеляція до текстів інших митців. Іноді автор чітко вказує на джерело

покликання, а часом, не розкриваючи походження вислову, навмисно інтригує читача та спонукає його встановлення авторства. Найчастіше зразками інтертексту виступають рядки з творів тих письменників, про яких Андрухович пише портретні есеї (Хорхе Луїс Борхес, Василь Стус, Федерико Гарсія Лорка, Ліна Костенко, Йозеф Рот та інші). Це можуть бути й уривки із примітивних пісень на зразок „ветер с моря дул" і „че те надо, че ты хошь", які розкривають обмеженість естетичних смаків частини українського суспільства, або контекстуально доречні цитати до абсолютно не мистецьких, а гостросоціальних речей. Причому нерідко це цитати Андруховича із власної творчості (автоцитати), що вже стали невід'ємною складовою його ідіостилу: „Шара плюс пиво - ось вона, формула утримання режиму в зоні безпеки"; „Щоб гола чернь була щаслива, // блага, терпляча і свята, // потрібно лити більше пива // в її покривлені уста". Коли це мені написалося, невже в середині вісімдесятих?" [4, с 18]. Такий прийом автор називає „підморгуванням" для невеличкого кола відданих читачів, які знають його твори „від і до". Есеїст використовує у творах епістолярні фрагменти - щоденникові записи видатних митців („Журнал" Тараса Шевченка), особисту кореспонденцію (листи від польських літераторів Анджея Стасюка і Кшиштофа Чижевського) чи тексти, що привернули особливу увагу завдяки їх полемічному змісту („Звернення до організаторів книжкового ярмарку у Франкфурті" Едуарда Лімонова).

Висновки. Аналіз мовно-стилістичних новацій есеїстики Юрія Андруховича, отже, свідчить про гнучкість і всевключність жанру, який не обмежується суворими рамками і є відкритим для різних експериментів. Автор демонструє широкі можливості слова: узгоджує неузгоджувані, здавалося б, поняття (за рахунок змішування різномірної термінології), активізує „високі" і „низькі" шари лексики. Жаргонізми, слова іншомовного походження і суржик він використовує в основному вмотивовано - із характеристичною, оцінною, емоційно-експресивною або сатиричною метою. На думку Ярослава Голобородька, Андрухович є „таким собі конкістадором українського образно-художнього мислення, який спроможний рішуче відкидати й позбуватися звичних, тривіальних і банальних форм, а натомість пропонувати нову якість та парадигматику мисленнєвого побуту" [11, с 19]. Для привернення уваги і графічного увиразнення тексту есеїст виділяє окремі слова курсивом, який дедалі частіше виконує функцію слів, узятих у лапки, або використовує великі літери. У синтаксичній побудові речень Андрухович надає перевагу ускладненим конструкціям, „навантаженими" автокоментарями, що імітують ситуацію живого мовлення, і довгими переліками, котрі ритмізують текст. Однак іноді спосіб викладу матеріалу настільки захоплює автора, що це шкодить твору, який перетворюється на плетіння красивих словесних мережив. Недарма ж, пише Олег Дарк, „є таке поняття у французів «maladie du style» - „стилістична хвороба". Це діагноз есеїста" [12]. Але, зауважимо, від цієї „пастки" будь-який інший жанр також не застрахований. Насиченість есеїстики письменника різними цитатами й алюзіями вкотре підтверджує думку про дедалі більшу інтертекстуальність публіцистики, що активно засвоює типово постмодерні прийоми письма і таким чином залучає до діалогу все ширші кола читачів. Перспективність дослідження есеїстики Андруховича полягає у ще недостатній розробленості теми, до якої у майбутньому можна підходити глобальніше, вдаючись до комплексного аналізу тематики, проблематики і художніх особливостей творів автора.

Джерела та література

1. Андрухович Ю. А далі буде?// Дзеркало тижня. - 2002. - № 40. – С. 18.
2. Андрухович Ю. Європа, мої неврози// www.telekritika.kiev.ua/articles/128/0/6912/evropa-moi_nevrozi/
3. Андрухович Ю. Інша мова// Дзеркало тижня. - 2005. - № 5. – С. 18.
4. Андрухович Ю. На завершення року//Дзеркало тижня. - 2003. - № 49. – С. 18.
5. Андрухович Ю. Одна з тисячі або тисяча перша // Дзеркало тижня. - 2004. - № 27. – С. 19.
6. Андрухович Ю. Поезія і правда// Дзеркало тижня. - 2002. - № 19. – С.19.
7. Андрухович Ю. Показувати язик// Дзеркало тижня. - 2002.- № 42. - С. 19.
8. Андрухович Ю. Постмодернізм не пройде!// Дзеркало тижня. - 2002. - № 36. - С. 18.
9. Андрухович Ю. Сепаратизм?// Дзеркало тижня. - 2002. - № 32. – С. 18.
10. Анісімова Н. Український поетичний авангард кінця ХХ століття// Дивослово. - 2003. - № 6. - С.2-10.
10. Голобородько Я. Is It Just A Beginning?..//Дзеркало тижня. - 2005. -№ 19. - С.19.
11. Дарк О. В забавном стиле, или Оправдание лжи. - http://www.old.russ.ru/ist_sovr/20010809_dark.html
12. Соломеин А. Ю. Эссеистический дискурс как пространство междисциплинарное во французской интеллектуальной культуре// www.igh.ru/inllect/vestnik/vol110/r05/Solomein.doc
13. Сорока В. Сленг у творах Оксани Забужко та Юрія Андруховича// Українська мова та література. - 1999. - №4. - С.5-6.
14. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соц. диференціяція укр. мови. - К.: Критика, 2005. - 464 с.

Поступила до редакції 2.08.2007 р.